

Antropocen och planetärt tänkande

Björn Billing

Ända sedan de första bemannade ballongfärderna på 1780-talet har människor fascinerats av överblicken från hög höjd. Ögonvittnesskildringar och fotografier från flygplan, raketer och satelliter har bokstavligen gett nya perspektiv på världen. Vid utzoomning händer någonting med våra gränser, såväl de gränser vi kan uppfatta med fötterna på jorden som de mer abstrakta gränser som linjerna på en karta utgör. Somliga gränser försvinner, andra mönster kan uppstå. Inte minst framträder människans storskaliga konstruktioner och det djupa avtryck på planetens ekosystem som den moderna, högteknologiska exploateringen av naturen har medfört.

Zoomar man ut tillräckligt långt blir det möjligt att betrakta hela jorden. Som en enhet. Men vad för slags enhet? Fotografiet Blue Marble från 1972 öppnade för tolkningar och stimulerade till reflektion. Vårt hem i universum. En blå juvel mot oändlighetens svarta sammet, vacker men också skör. I FN:s miljörapport *Our Common Future* (1987) hävdas att detta fotografi haft lika stor betydelse för vår världsbild som den kopernikanska revolutionen hade i modernitetens begynnelse.

Blue Marble är ingen isolerad bild. Vid 1970-talets början sattes ofta frågor om gränser i relation till det planetära perspektivet. FN genomförde sin första konferens om människa och miljö 1972 under parollen "Only One Earth", och samma år publicerade Romklubben den omdiskuterade skriften *The Limits of Growth*. Dessa bilder, dokument och aktioner ingår i vad miljöhistorikern Sverker Sörlin har kallat produktionen av det planetära, en vetenskaplig och kulturell process som vid sekelskiftet kulminerar i begreppet antropocen. Ordet är ursprungligen en geologisk term som betecknar en ny epok i jordens ofantliga utvecklingshistoria: människans epok. Teorin gör gällande att mänsklighetens aktiviteter sammantagna nu utgör en starkare transformativ kraft på jordskorpan, biosfären och atmosfären än naturens egna skeenden.

Att på detta sätt skriva samman planeten och människan är nu inte bara en fråga för geologer och andra naturvetare. Det gör någonting med tänkandet. Antropocen suddar ut gränsen mellan natur och kultur, mellan människans snäva tidsramar och jordens djupa kronologi. Vissa tänkare menar att vi därmed måste revidera de mest grundläggande premisserna för vår (västerländska) förståelse av oss själva och av vår omvärld. En geologisk vändning i tänkandet. Det planetära perspektivet kastar nytt ljus över geopolitiska storheter som Nord och Syd, Öst och Väst, och kan enligt somliga utmana den eurocentriska uppfattningen om ett produktivt och dynamiskt Europa gentemot vilket omvärlden utgör en passiv och trög mottagare av impulser.

Istället för gamla territoriella gränser aktualiseras andra, såsom "planetary boundaries". Till dessa gränser hör värden för atmosfärens koldioxidhalt, biologisk mångfald, havsförsurning och global uppvärmning. Nyckelordet här är just global – det kan inte finnas någon regional antropocen, ingen europeisk antropocen.

Flera forskare och debattörer har uppfattat antropocen som en uppfordring att skala upp miljöfrågorna. Men andra ställer sig kritiska till den radikala utzoomningens praktiska konsekvenser. "Adjektivet 'planetär' benämner ett problem på ett sätt som gör att det inte kan lösas", skriver poeten och aktivisten Wendell Berry: "Korrekt beskrivna så är alla miljöproblem små och personliga."

Produktionen av det planetära vilar på avancerad teknologi såsom satellitbilder och digital hantering av stora mängder information, så kallad "big data". Utzoomning har möjliggjort antropocenbegreppet men har också medfört andra effekter, vissa lika oväntade som positiva.

I det kalla krigets slutskede visade satellitbilder påtaglig grönska längs gränsen mellan västra och östra Europa. Eftersom dessa militariserade zoner varit i stort sett förbjudna att vistas i så har landområdena blivit en fristad för flora och fauna. Omedelbart efter Östblockets fall påbörjades ett arbete att tillvarata dessa biologiskt rika områden, för naturvård, friluftsliv och andra aktiviteter. Projektet bär namnet European Green Belt.

I detta projekt hanteras inte gräns som en imaginär skiljelinje mellan territorier utan som ett fysiskt rum. Ett annat slags landområde uppstår än det vi vanligtvis förknippar med en nation: en lång, utsträckt korridor utan centrum. Symboliken har varit viktig i projektet. Man vill låta gränsen tjäna som förbindelse istället för som barriär. Ett gränsland för att

överskrida gränser – en manifestation för europeisk samverkan i kontrast till forna dagars konflikt och rivalitet.

European Green Belt ska inte bara vara ett naturreservat. Lämningarna från det kalla kriget bevaras i vad som blir på en och samma gång ett naturvårdsområde och ett politiskt minnesprojekt. Med tiden kommer murarna, vaktornen, bunkrarna och vägarna för stridsvagnar att erodera och täckas av växtlighet. Kanske kommer en framtida geolog som studerar antropocen att kunna avläsa tecknen.

Bjorn.billing@lir.gu.se

Lästips:

Eckert, Astrid M. and Šimková, Pavla, "Transcending the Cold War: Borders, Nature, and the European Green Belt Conservation Project along the Former Iron Curtain", in Wöbse, Anna-Katharina and Kupper, Patrick (red.), *Greening Europe: Environmental Protection in the Long Twentieth Century* (Berlin: Walter de Gruyter, 2021), pp. 129–154.

Lewis, Simon L. and Maslin, Mark A., *The Human Planet: How We Created the Anthropocene* (London: Penguin Books, 2018).

Merchant, Carolyn, *The Anthropocene & the Humanities: From Climate Change to a New Age of Sustainability* (New Haven and London: Yale University Press, 2020).

Sörlin, Sverker, *Antropocen: En essä om människans tidsålder* (Stockholm: Svante Weyler förlag, 2018).